

УДК 303.01:378+159.99+316.3

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Мовчан Я. О.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
Україна, Харків

Підкреслено важливість формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей. Зроблено акцент на підготовці майбутніх інженерів та професійно-особистісних вимог до них. Запропоновано поняття професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей та її структурні компоненти з показниками. Розглянуто категорію психолого-педагогічні умови та їх вплив на формування професійної соціалізації майбутніх інженерів. Запропоновано дефініцію « психолого-педагогічні умови». Визначено психолого-педагогічні умови формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей. Розглянуто можливі способи реалізації визначених психолого-педагогічних умов. Запропоновано шляхи щодо розробки програми реалізації визначених психолого-педагогічних умов формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей.

Ключові слова: професійна соціалізація, студенти інженерних спеціальностей, компоненти професійної соціалізації, професійно-особистісні вимоги до майбутніх інженерів, психолого-педагогічні умови формування професійної соціалізації.

Мовчан Я. А. Психолого-педагогические условия формирования профессиональной социализации студентов инженерных специальностей / Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», Украина, Харьков

Подчеркнута важність формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей. Сделан акцент на підготовке будучих інженерів и професійно-личностних вимог до них. Предложено понятие профессиональной социализации студентов инженерных специальностей и ее структурные компоненты с показателями. Рассмотрена категория «психолого-педагогические условия» и их влияние на формирование профессиональной социализации будущих инженеров. Предложено дефиницию «психолого-педагогические условия». Определены психолого-педагогические условия формирования профессиональной социализации студентов инженерных специальностей. Рассмотрены возможные способы реализации определенных психолого-педагогических условий. Предложены пути по разработке программы реализации выделенных психолого-педагогических условий формирования профессиональной социализации студентов инженерных специальностей.

Ключевые слова: профессиональная социализация, студенты инженерных специальностей, компоненты профессиональной социализации, профессионально-личностные требования к будущим инженерам, психолого-педагогические условия формирования профессиональной социализации.

Movchan Ya. O. Psychological and pedagogical conditions of components formation of professional socialization of students major in engineering/ National Technical University "Kharkiv Politechnical Institute", Ukraine, Kharkiv

It is highlighted the importance of professional socialization formation of students major in engineering. Attention is drawn to future engineers training and professional and personal demands for them. It is given the definition of professional socialization socialization of students major in engineering and its structure components with their attributes. It is dealt with 'psychological and pedagogical conditions' category and its influence on professional socialization formation of future engineers. It is given the 'psychological and pedagogical conditions' definition. Psychological and pedagogical conditions formation of students major in engineering are proposed. It is dealt with possible methods of proposed psychological and pedagogical conditions realization. It is described in short the ways about developing the realization program of proposed psychological and pedagogical conditions of professional socialization formation of students major in engineering.

Key words: professional socialization, students major in engineering, components of professional socialization, professional and personal demands for the future engineers, psychological and pedagogical conditions of professional socialization formation.

Вступ. У сучасних соціально-економічних умовах функціонування українського суспільства процес професійного самовизначення та соціалізації студентів набув якісно нових характеристик. В першу чергу, процес розвитку вищої школи обумовлений, потребою переходу до якісної професійної освіти, що відповідає актуальним та перспективним потребам особистості та суспільства. Серед різноманітних функцій процесу навчання професійна соціалізація студентів є однією з ведучих. Одне з фундаментальних завдань ВНЗ – сформувати в майбутніх інженерів погляд на свою майбутню професійну діяльність як єдине ціле, вміння бачити й розуміти проблеми, що виникають, та шляхи їх вирішення.

Сьогодні проблематика становлення та розвитку особистості професіонала, а також професійної соціалізації відображена у наукових працях Т. М. Севастовою, С. Ю. Мейтарчан, Д. Р. Ахмедовою, С. Г. Разуваєвим, Л. В. Мурзагаліною, Л. Вейсом, Дж. Вейдманом, Д. Харрінгтоном, С. Міллером та ін.

Питання щодо професійної підготовки студентів інженерних спеціальностей вивчають А. А. Мамалуй, О. А. Ігнатюк, Ю. Похолков, О. Г. Романовський, М. В. Фоміна та ін.

Особистості майбутнього фахівця інженера та вимогам до нього приділено увагу у роботах О. А. Ігнатюк, І. В. Бондаренко, О. С. Пономарьова, Т. В. Гури, Н. В. Підбуцької, І. А. Бідюк та ін.

Детально аналізують питання, що стосуються розкриття психолого-педагогічних умов у навчальному процесі Р. Г. Гурова, О. Ф. Федорова, В. М. Манько, П. І. Підкасистий, Г. В. Голубова, А. М. Зубко, І. Б. Ігнатова, В. Г. Бурикїна, Л. Василенко та ін.

Мета статті – визначити психолого-педагогічні умови формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей.

Завдання:

1. Проаналізувати поняття професійної соціалізації.
2. Розглянути проблему щодо підготовки майбутніх інженерів та професійно-особистісні вимоги до них.
3. Описати структурні компоненти професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей.
4. Дослідити дефініцію «психолого-педагогічні умови».
5. Визначити психолого-педагогічні умови формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Дослідження наукових праць українських та зарубіжних вчених (В. В. Орел, М. О. Кононець, С. Г. Разуваєв, Дж. Вейдман, Л. Вейс та ін.) показало, процес професійної соціалізації можна розглядати у двох сферах – у сфері безпосередньо професійної діяльності та у сфері освітньої підготовки до професійної діяльності. У професійній діяльності автори підкреслюють два основних фактори, які можуть здійснювати найбільший вплив на професійну соціалізацію: процес адаптації та фактор міжособистісних відносин.

У зарубіжних дослідженнях підкреслюється трансформацію яка відбувається у процесі професійної соціалізації. Випускники мають не тільки технічні здібності, але також вони мають змінювати свої цінності і у якому напрямку треба думати. Професійна соціалізація означає, що вони повинні думати, виглядати та мати цінності, які відповідають їх професії.

Зарубіжні вчені при дослідженні професійної соціалізації роблять акцент на здобутті знань, вмінь, прийняття цінностей, формування поглядів від чого залежить ефективність професійної діяльності. Також поряд з професійною соціалізацією розглядається питання професійної ідентичності. Процес професійної соціалізації обов'язково включає її формування, та має вплив на її розвиток.

Проведений аналіз наукових праць дозволив нам запропонувати розглядати професійну соціалізацію студента інженерної спеціальності як процес оволодіння соціальними навичками, професійними знаннями та вміннями, що супроводжується формуванням мотиваційно-ціннісних установок на професійну діяльність та трансформацією Я-концепції особистісної у Я-концепцію професійну.

Інженерна освіта в ХХІ ст. обов'язково має врахувати нові зв'язки інженерної діяльності з навколишнім середовищем, суспільством, людиною.

Динаміка науково-технічних змін у суспільстві, усвідомлення того, що освіта – основа економічної й суспільної заможності, висувають підвищені вимоги до підготовки фахівців у галузі інженерної освіти. В Україні є суперечність між якістю системи технічної освіти й вимогами, що постають перед фахівцями. Майбутній фахівець повинен мати якості, які відображають фахову компетентність (сукупність знань, умінь, навичок і здатність їх використовувати в певній галузі фахової діяльності, уміння навчатись протягом усього життя, здатність орієнтуватись у життєвих ситуаціях; працювати над своїм розвитком), ціннісні орієнтації, соціальну спрямованість. Майбутній інженер повинен бути носієм загальнолюдських і культурних цінностей, прагнути до самовдосконалення [1]. Основними вимогами, які пред'являються до майбутнього інженера є усвідомлене й позитивне ставлення до своєї професії, прагнення до постійного особистісного і професійного вдосконалення та розвитку, висока комунікативна готовність до роботи в професійному і соціальному середовищах [2,3], здатність до нормальної адаптації до нових умов, вміння керувати власними емоціями.

Відштовхуючись від нашого поняття професійної соціалізації, від аналізу особливостей професійної підготовки майбутніх інженерів та вимог до них, ми виокремлюємо наступні компоненти професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей: соціально-адаптивний компонент, мотиваційно-ціннісний компонент та професійно-рефлексивний компонент.

Соціально-адаптивний компонент демонструє пристосування студентів інженерних спеціальностей до навчальної діяльності. Його показниками ми визначили наступні: адаптаційний потенціал, соціально-комунікативні властивості, емоційні властивості, самооцінка, характер взаємодії з оточуючими у навчальному процесі.

Мотиваційно-ціннісний компонент розглядається у контексті бажання та прагнення студента вчитися за обраною спеціальністю, надалі працювати за обраною спеціальністю. Нами виділено наступні показники даного компоненту: мотивація досягнення успіху, мотивація до професійної діяльності, провідні професійні цінності.

Професійно-рефлексивний компонент відображає відношення навчальної діяльності, задоволеність неї, відношення та уявлення про майбутню професію, ідентифікації з навчальною та професійною роллю, а також бажання розвиватися у особистісному та професійному напрямках. Його показниками є задоволеність навчальним процесом, рівень ідентифікації з навчальною та професійною роллю, прагнення до саморозвитку та самоосвіти, рівень рефлексії.

Для визначення психолого-педагогічних умов формування компонентів професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей доцільно звернутися до визначення дефініції «психолого-педагогічні

умови». Поняття психолого-педагогічні умови стоїть дуже близько до визначення педагогічних умов. Звернемося до обох дефініцій.

Термін «педагогічна умова» визначено як певну обставину чи обстановку, яка впливає на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [4, с. 97].

Зазначається, що педагогічні умови - це особливості організації навчально-виховного процесу, які забезпечують цілісність навчання та виховання майбутніх фахівців, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості студентів та створюють сприятливі можливості для виявлення та розвитку їх професійних здібностей [5].

Досить ґрунтовне визначення цього поняття, пропонує К. В. Касярум: під педагогічними умовами розуміється взаємопов'язана сукупність обставин, засобів і заходів у педагогічному процесі, яка сприяє ефективній професійній підготовці майбутніх фахівців. Автором запропоновано їх організацію у п'ять підгруп – психологічні, дидактичні, методичні, комунікативні, організаційні, які об'єднали у дві групи – суб'єктивні внутрішньо-особистісні, об'єктивні зовнішні [6].

Відповідність сучасному стану педагогічного процесу і розвиваючись в залежності від поставлених перед ВНЗ цілей і завдань, психолого-педагогічні умови являють собою результат цілеспрямованого відбору, конструювання, моделювання і застосування елементів змісту, методів, прийомів і форм навчання для досягнення тих чи інших психолого-педагогічних цілей [7].

В освітній практиці створення психолого-педагогічних умов психологічний аспект передбачає вивчення внутрішніх характеристик досліджуваного феномена, модельованого явища у внутрішніх структурах особистості з метою спрямованого впливу на них; педагогічний аспект, в свою чергу, пов'язує психологічний зміст з факторами і механізмами, що забезпечують бажаний розвиток процесів, явищ, властивостей; він припускає виявлення і створення обставин, що забезпечують ефективність впливів [8].

Під психолого-педагогічними умовами розуміється певна організація освітнього процесу в сукупності психолого-педагогічних засобів, методів і форм організації освітнього процесу, конкретних способів психолого-педагогічної взаємодії, інформаційного змісту освіти, особливостей психологічного мікроклімату, що забезпечує можливість цілеспрямованого педагогічного впливу на учнів [9].

Аналіз досліджень присвячених виявленню психолого-педагогічних (або педагогічних) умов, дозволяє виділити три основні групи умов: інформаційні (зміст освіти; когнітивна основа педагогічного процесу), технологічні (форми, засоби, методи, прийоми, етапи, способи організації освітньої діяльності; процесуально-методична основа педагогічного процесу), особистісні (поведінка, діяльність, спілкування, особистісні

якості суб'єктів освітнього процесу; психологічна основа освітнього процесу) [10].

Здійснивши аналіз концепцій щодо психолого-педагогічних умов, ми розуміємо під психолого-педагогічними умовами способи впливу на психологічну структуру особистості студентів під час навчального процесу за допомогою педагогічних методів.

Для формування виділених нами компонентів професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей, а також розвитку та вдосконаленню процесу професійної соціалізації є необхідним комплекс психолого-педагогічних умов.

Першою умовою є *спрямування мотиваційно-ціннісної сфери на саморозвиток студентів інженерних спеціальностей у майбутній професійній діяльності*. Спираючись на виділені компоненти професійної соціалізації, ми вважаємо за потрібне почати з мотиваційно-ціннісної сфери студентів інженерних спеціальностей. Для досягнення успіху у майбутній професійній діяльності студенти повинні мати високий рівень мотивації до професійної діяльності, мотивації досягнення, визначитися з керуючими професійними цінностями. Але цього недостатньо. Для успішної професійної діяльності фахівець повинен постійно розвиватися та реалізовуватися. В іншому випадку майбутній фахівець буде знаходитися на одному місці у всіх аспектах професійної діяльності. Ця проблема є особливо важливою з огляду на поліфункційну діяльність інженера та вимог до нього.

2) Другою умовою ми визначаємо *розвиток соціальних навичок майбутніх інженерів для гармонійного вступу до професійної діяльності*. Навчальний процес підготовки студентів інженерних спеціальностей характеризується перевагою фахових (інженерних) дисциплін. Звісно приділяється увага й гуманітарним дисциплінам, де студенти вчаться формулювати свою думку, будувати діалог в освітніх умовах. Але цього недостатньо для формування їх соціальних навичок – здатності ефективно керувати відносинами з іншими людьми. До соціальних навичок ми відносимо: комунікативні вміння, впевненість у собі, емоційний інтелект, готовність до командної взаємодії. Усі навички повинні сприяти гармонійному вступу молодого фахівця-інженера до професійного середовища.

3) Третьою умовою є *оволодіння методами саморегуляції емоційних станів*. При вступі до нового професійного середовища молодий інженер опиняється у нових для себе умовах, до яких він має адаптуватися. Проблеми з адаптацією можуть виникати під впливом особистісних емоційних станів. З метою попередження виникнення проблем даного характеру, ми вважаємо доцільним навчити студентів методам саморегуляції емоційних станів та як наслідок – адаптаційних процесів.

Реалізацію даних умов ми вважаємо доцільним за допомогою розробленої програми, у якій будуть використані психологічні та педагогічні форми та методи роботи зі студентами.

Висновки. Виділені нами психолого-педагогічні умови формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей, на наш погляд, повинні сприяти формуванню особистості конкурентоздатного фахівця-інженера у його майбутній професійній діяльності. Наступним кроком нашого дослідження є реалізація зазначених нами психолого-педагогічних умов у навчальному процесі студентів інженерних спеціальностей.

Література:

1. Кочубей А. В. Гуманітаризація підготовки майбутніх інженерів у вищих навчальних закладах засобами народознавства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "теорія та методика професійної освіти" / Кочубей А. В. – Вінниця, 2010. – 20 с.
2. Підбуцька Н. В. Конфліктологічна підготовка майбутньої управлінської еліти / Н. В. Підбуцька. // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: НТУ «ХПІ», 2010. – №4. – С. 87–94.
3. Ігнатюк О. А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика: монографія / О. А. Ігнатюк. – Харків: НТУ «ХПІ», 2009. – 432 с.
4. Краткий психологический словарь / [сост. Л. А. Карпенко; под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – Ростов н/Д: Феникс, 1998. – 512 с.
5. Голубова Г. В. Педагогічні умови розвитку обдарованості студентів [Електронний ресурс] / Голубова Ганна Василівна. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogica/2_105345.doc.html
6. Касярум К. В. Формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів вищої школи / К. В. Касярум // Збірник наукових праць. – 2011. – Частина 1. – С. 99 – 105.
7. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности: Методическое пособие/ В. И. Андреев. - М.: Высшая школа, 1981. – 240 с.
8. Ганин Е. А. Педагогические условия использования современных информационных и коммуникационных технологий для самообразования будущих учителей [Электронный ресурс] / Е. А. Ганин. - <http://ito.edu.ru/2003/VII/VII-0-1673.html>
9. Бегидова С. Н. Теоретические основы профессионально-творческого развития личности специалиста физической культуры и спорта: монография/ С. Н. Бегидова. – Майкоп: Адыг. гос. ун-т, 2001. – 270 с.
10. Хазова С. А. Компетентность конкурентоспособного специалиста по физической культуре и спорту : монография / С. А. Хазова. - М.: Изд-во «Академия Естествознания», 2010. - 91 с.

References:

1. Kochubei A. V. *Humanitaryzatsiia pidhotovky maibutnykh inzheneriv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh zasobamy narodoznavstva : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 "teoriia ta metodyka profesiinoi osvity"* / Kochubei A. V. – Vinnytsia, 2010. – 20 s.
2. Pidbutska N. V. *Konfliktolohichna pidhotovka maibutnoi upravlinskoi elity* / N. V. Pidbutska. // *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnykh systemamy*. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2010. – № 4. – S. 87–94.
3. Ihnatiuk O. A. *Formuvannia hotovnosti maibutnoho inzhenera do profesiinoho samovdoskonalennia: teoriia i praktyka: monohrafiia* / O. A. Ihnatiuk. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2009. – 432 s.
4. *Kratkyi psykholohycheskyi slovar* / [sost. L. A. Karpenko; pod red. A.V. Petrovskoho, M. H. Yaroshevskoho]. – Rostov n/D: Fenyks, 1998. – 512 s.
5. Holubova H. V. *Pedahohichni umovy rozvytku obdarovanosti studentiv [Elektronnyi resurs]* / Holubova Hanna Vasylivna. — *Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogica/2_105345.doc.html*
6. Kasiarum K. V. *Formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii maibutnykh vykladachiv vyshchoi shkoly* / K. V. Kasiarum // *Zbirnyk naukovykh prats*. – 2011. – Chastyna 1. – S. 99 – 105.
7. Andreev V. Y. *Evrystycheskoe prohrammyrovanye uchebno-ysledovatel'skoi deiatelnosti: Metodycheskoe posobyie* / V. Y. Andreev. - M.: Vysshaia shkola, 1981. – 240 s.
8. Hanyn E.A. *Pedahohycheskye uslovyia yspolzovaniia sovremennykh ynformatsyonnykh y kommunikatsyonnykh tekhnolohyi dlia samoobrazovaniia budushchykh uchytel'ei [Elektronnyi resurs]* / E. A. Hanyn. - <http://ito.edu.ru/2003/VII/VII-0-1673.html>
9. Behydova S. N. *Teoretycheskye osnovy professionalno-tvorcheskoho razvytiia lychnosti spetsyalysta fyzycheskoi kultury y sporta: monohrafiia* / S. N. Behydova. – Maikop: Adyh. hos. un-t, 2001. – 270 s.
10. Khazova S. A. *Kompetentnost konkurentosposobnoho spetsyalysta po fyzycheskoi kulture y sportu: monohrafiia* / S. A. Khazova. - M.: Yzd-vo «Akademyia Estestvoznaniia», 2010. - 91 s.